

Takođe, uočava se iz ove studije, priličan stepen nevojničkog ponašanja, pa i anarhije kod ovih snaga. Posebno kada u severnu Dalmaciju budu prebačene četničke snage iz Hercegovine.

Posebnu pažnju zaslužuje Obhodaševa analiza događaja iz 1943. godine, tačnije izvođenje pomenutih operacija Vajs i Švarc. On ukazuje da je Hitlerova „smernica br. 47“ u suštini poništila „svaki talijanski utjecaj na prostor NDH“. Naime, tim dokumentom nemačka komanda je preuzela operativno komandovanje na čitavom prostoru jugoistočne Evrope (jugoslovenskog ratišta). Odnosno, general Ler kao vrhovni komandant za Jugoistok je imao komandu i nad onim područjima pod italijanskom upravom, ako bi se tamo nalazile (a nalazile su se) nemačke snage. Italijani nisu mogli da spreče ovakav ishod, pa su njihovi pojedini komandanti mogli samo da negoduju ili da se povuku. Tako, oni nisu uspjeli da spreče delimično sprovedeno razoružanje četničkih jedinica (JVuO) tokom prve faze operacije Švarc, u maju 1943. godine. Ubrzo, Savezničko iskrcavanje na italijansku teritoriju, vojni porazi, smena vlasti i kapitulacija 9. septembra 1943. godine, zatvorili su ovu istorijsku epizodu.

Generalno, saradnja italijanske vojske i srpskih četnika nije se pokazala plodonosnom, iako su četničke snage na taj način dobile mogućnost za preživljavanje, zaštitu stanovništva, naoružavanje i određenu političku podršku. Vrhovna komanda JVuO je ocenjivala ovu saradnju kao najmanju pretnju srpskim nacionalnim interesima, smatra Obhodaš. A mi dodajemo da je ova saradnja, kako god bila ocenjena od te komande, uskoro postala balast pred saveznicima – posebno Britancima, a i opšte mesto gde su komunisti – partizani potencirali njihovu kolaboraciju sa okupatorom.

Vrlo zanimljiva, u suštini tačna, jeste Obhodaševa opservacija, odnosa Italijana prema srpskom faktor. Naime, on ukazuje da je italijansko vođstvo smatralo da su Srbi više okrenuti prema Podunavlju, nego prema Jadranu, „stoga su u njima vidjeli i prirodnog saveznika u uspostavi svoje dominacije na istočnoj jadranskoj obali, što je bio dodatni razlog zašto se saradnja s četničkim pokretom održala sve do kapitulacije Italije.“

Na samom kraju ove studije nalazi se i detaljna hronologija događaja na terenu od marta 1941. do juna 1943. godine. Ona posebno pomaže za praćenje komplikovanih događaja, i smatramo da je na ovaj način kolega Obhodaš učinio dodatni korak za razumevanje teme koju obrađuje. Ističemo, i ovde odličan izbor fotografija, koje su do objavljivanja ove studije mahom bile nepoznate, kako u Hrvatskoj, tako i u Srbiji. Pose-

bno fotografije koje ilustruju: dolazak ustaških snaga u Ploče, dolazak četničkih snaga (JVuO) vozovima iz Istočne Hercegovine u severnu Dalmaciju, sahranu vojvode Ilije Trifunovića Birčanina, a sve iz fondova Hrvatskog državnog arhiva.

Monografiju dr Amira Obhodaša *Glava za zub: Talijansko-četnička suradnja u NDH* preporučujemo svim zainteresovanim čitaocima, bez obzira da li je reč o stručnoj ili samo zainteresovanoj publici. Dinamičan i razumljiv rukopis, odlične i nepoznate ilustracije – fotografije, kao i karte sa presecima stanja na terenu, čine ovu monografiju zaista odličnim doprinosom sagledavanja Drugog svetskog rata u okupiranoj Jugoslaviji. Ona je i korak dalje od ideološke historiografije, koja nije imala razumevanja za ratne nijanse i isprepletene odnose aktera. Iako se možda poneki srpski čitalac neće složiti sa nekim Obhodaševim stavovima, može se reći da je on kao autor nastupao zanatski ispravno i o ratnim događajima pisao bez patetike, mitologizovanja aktera i posebno žrtava. Konačno, i zbog činjenice da je autor svojim istraživanjima uspeo u dobroj meri da prevaziđe nedostupnost italijanske vojne ili „četničke“ arhivske građe koja se čuva u Vojnom arhivu u Beogradu, i da se to ne vidi kao nedostatak. U tom jeste i najveći kvalitet ove studije: dobija se prilično jasna slika odnosa na terenu, na bazi svih dostupnih istorijskih izvora.

Bojan Dimitrijević

Milorad Lazic, UNMAKING DETANTE: YUGOSLAVIA, THE UNITED STATES, AND THE GLOBAL COLD WAR, 1968–1980, New York–London, Lexington Books, Lanham, Boulder, 2022, 281.

Sasvim slučajno do nas je došla knjiga – prvenac Milorada Lazića, pod gorenavedenim naslovom. Činjenica da je reč o knjizi o jugoslovenskoj spoljnoj politici i odnosima sa Sjedinjenim Državama u Hladnom ratu koja je objavljena kod prestižne izdavačke kuće Lexington Books, zavređuje posebnu pažnju i potrebu da se ovdašnja naučna publika i kolege upoznaju sa ovom monografijom. O njenom autoru ne znamo ništa više od onog što je navedeno u samoj knjizi: Lazić, rođen 1978, predavač je na Pomorskoj akademiji Sjedinjenih Država. Doktorirao je na univerzitetu Džordž Vašington 2020. godine.

Knjiga je podeljena u tri osnovna poglavlja: *Godine konfuzije 1968–1972*, *Godine konfrontacije 1973–1976* i *Godine nesigurnosti 1977–1980*. U suštini, ona svojim opsegom pokriva jugoslovensku spoljnu politiku u periodu od čeho-

slovačke krize do odlaska Tita sa životne i političke scene. Dakle u kasnijoj epohi Hladnog rata i u vremenu Detanta, kako to i navodi Milorad Lazić.

U ovom osvrtu nećemo ulaziti u detaljnije razmatranje same strukture i narativnog toka knjige, već ćemo istaći pojedine autorove stavove koji zavređuju komentar ili pažnju.

Već letimični pogled na inače, lepo „upakovanu“ i dizajniranu knjigu, ukazuje da je autor veoma detaljno istražio ovu temu pored ključnih jugoslovenskih arhiva u Beogradu i Ljubljani, autor je pregledao arhive i arhivske kolekcije u Sjedinjenim Državama, različite elektronske baze, štampu, objavljene izvore kao i veliki broj memoara, dnevnika, monografija i naučnih članaka. U tom domenu, stiče se utisak da je autor na istraživački način – iscrpeo naslovljenu temu.

Autor otvara ovu značajnu temu sa događajima (agresijom snaga Varšavskog pakta) u Čehoslovačkoj. Njegov stanovište je da 1968. godina predstavlja prekretnicu za Jugoslaviju i njenu istoriju i po unutrašnjim pitanjima: studentske i demonstracije na Kosovu. Međutim, upad snaga Varšavskog pakta u Čehoslovačku koja je na trenutak počela da se koleba u ideološkom smislu, bila je prekretnica u spoljnoj politici. Proklamovana sovjetska politika „ograničene suverenosti“ je bila opasnost koju je Tito dobro uočio za proklamovanu politiku nezavisnosti. Ovo je uticalo da se jugoslovenska politika ponovo aktivnije okrene prema Sjedinjenim Državama, pa i Kini. Tek potom uvodi čitaoca u odnose Titove Jugoslavije i Sjedinjenih Država (a što je u suštini i u podnaslovu knjige). Odnosi sa Sjedinjenim Državama u ovom periodu bili su intenzivni, ali su imali uspone i padove. O tome i govore čak šest susreta predsednika Tita sa američkim predstavnicima Niksonom, Fordom i Karterom.

Ne znamo izdavačku politiku Lazićevog izdavača Lexington Books, ali smatramo da je knjiga trebalo da ima najmanje jedan ilustrativni blok, da bi savremenom čitaocu dočarala vizuelni izgled aktera knjige.

Druga dilema nam se kretala u usaglašenosti podnaslova i samog teksta. Naime, knjiga je u suštini pregled jugoslovenske spoljne politike u naznačenom periodu, dok se za odnose sa Sjedinjenim Državama (kao što je navedeno u podnaslovu) to ne može sasvim reći, jer se ti odnosi u monografiji, pojavljuju u jednakoj meri kao i drugi spoljno-politički koraci Titove Jugoslavije. U kontekstu sa podnaslovom knjige gde se ukazuje da su jugoslovensko-američki odnosi njena tema, smatramo da je autor morao čitaoca da uvede u odnose dve države u periodu posle Drugog svet-

skog rata, s obzirom na intenzitet jugoslovensko-američkih odnosa u periodu 1951–1958. godine, kada je između ostalog Jugoslavija bila uključena u američki sistem vojne pomoći, a potom zbog ponovnog zbliženja sa Sovjetskim Savezom te odnose dovela u sumnju, iako je Tito zadržao konstruktivne odnose sa Sjedinjenim Državama, pa čak razmenjivao posete na najvišem nivou. Rat u Vijetnamu i poboljšanje svih vrsta saradnje sa Sovjetskim Savezom učinio je da ti odnosi ipak stagniraju do vremena Čehoslovačke krize.

Ipak, ovo su samo naše opaske za koje verujemo da bi možda ovu vrlo dobru knjigu učinili još boljom. Svakako, ona svojim istraživačkim zahvatom i zaključcima prevazilazi eventualne kritičke komentare. Posebno, jer nudi obilje zaključaka koji inspirišu na dijalog ili razmišljanja.

Slažemo se sa autorom da je spoljna politika (kako kaže „odnosi sa svetom“) Jugoslavije u ovom vremenu bila „nekoherentna i puna kontradikcija“, i to na više koloseka: Istok – Zapad, Evropa – nesvrstani, socijalizam – nezavisni, Mediteran – Istočna Evropa. Ovo je dovelo do nedostatka koherentne strategije i njenog stalnog kriznog menadžmenta. Lazić ukazuje da su Tito i jugoslovenska spoljna politika strahovali od gubitka sopstvene važne uloge između blokova, odnosno Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza, pa su zato i bili protiv ograničenog Detanta između supersila te epohe. Jugoslovenska spoljna politika je insistirala na stanovištu „detanta za ceo svet“, tako pokušavajući da svojoj ulozi da veću ulogu.

Jugoslovensko članstvo u okviru Pokreta nesvrstanih je bila dugotrajna osnova, po kojoj su izbijali problemi u odnosima sa Sjedinjenim Državama. Naime, izjave Tita ili jugoslovenskih predstavnika spoljnih poslova oko različitih konflikata ili situacija u svetu (Čile, Kipar, Bliski istok, itd.) su često proizvodile tenzije i spuštale te odnose na niži nivo. Ipak, Lazić dobro primećuje, da je eventualni sovjetski pritisak ili pretnja nezavisnosti Jugoslaviji sa te strane uvek uticala da Sjedinjene Države održavaju konstruktivne – vrlo dobre odnose sa Jugoslavijom, ako se analizira ceo period. Iako je jugoslovenska spoljna politika znala da bude veoma kritična, kao u periodu 1973–1974. godine.

Kada ocenjuje poslednji period jugoslovenske (Titove) spoljne politike u periodu 1977–1980. godine, Lazić ukazuje na odlično uspostavljene odnose sa administracijom američkog predsednika Džimija Kartera, poboljšanje odnosa sa Kinom i određeno pogoršanje odnosa sa Sovjetskim Savezom, a koje je kulminiralo u Titovom nastupu u odnosu na kubansku politiku na samitu

Nesvrstanih u Havani u jesen 1979. godine, kao i Sovjetskom upadu u Avganistan nekoliko meseci kasnije. U ovom periodu, Tita je već zahvatila bolest, pa nije više učestvovao u aktivnoj politici.

Lazić ističe da je američka politika prema Jugoslavija u ovom periodu pokazala „zadivljujuće strpljenje“ u ostvarenju dugoročnog cilja da se Jugoslavija očuva kao nezavisna i stabilna država. Iako ovaj deo Evrope nije bio u primarnom fokusu američke spoljne politike, svako narušavanje balansa, a to je moglo da bude eventualnom sovjetskom intervencijom u Jugoslaviji po modelu drugih socijalističkih država koje bi povremeno iskakale iz nametnutog kursa iz Moskve, moglo je da šteti američkim interesima. Bilo je i glasova među diplomatama iz Stejt Departmenta – koji su imali procenu da bi narušavanje jugoslovenske pozicije moglo da dovede do konfrontacije Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza, pa čak i do Trećeg svetskog rata. Međutim, kako Lazić ukazuje, jugoslovenska pozicija jeste osiguravala stabilnost južnog krila NATO-a u Evropi, ali je proizvodila probleme širom sveta. A to smo mogli i da vidimo prateći Lazićev tekst, odnosno oscilacije u jugoslovenskoj spoljnoj politici. Ipak, američki predsednici Nikson i Ford i njihove administracije su pristajale na ovakav jugoslovenski status, vagajući da je jugoslovenska neutralnost u Evropi primarnija od problema („distruptions“) koje je ona svojom politikom činila, drugde, po svetu.

Na kraju same studije, Lazić je postavio ključno pitanje: Da li je Jugoslavija bila važna? Da li je u spoljno-političkom kontekstu značila? On ističe da jugoslovenski izvori i savremenici („inflatorno“) ističu Titovu i jugoslovensku ulogu i uticaj u globalnim odnosima. Lazić ističe da je analizom svih raspoloživih izvora moguće zaključiti (bokserskim rečnikom) da je „Jugoslavija bila dobar primer male zemlje koja je udarala preko svoje težine.“ Šta više, ona je često uplitala svoje prste u mnoga od aktuelnih žarišta po svetu. Međutim, krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih, jugoslovenski uticaj postepeno slabi u pojedinim državama u kojima je ranije bio veoma jak (Egipat, Etiopija, Angola), a osim toga beogradska diplomatija nije uspevala da se snađe u raspadu struktura uspostavljenih u toku Hladnog rata. Lazić je specifičnu jugoslovensku diplomatsku poziciju demonstrirao kroz analizu njenih stavova prema Detantu između Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza. Ovo je svakako specifičan ugao posmatranja kojim je potvrdio svoje generalne stavove o Titovoj – jugosloven-

skoj spoljnoj politici u periodu od 1968. do 1980. godine.

Studija „Unmaking Detante“ kolege Milorada Lazića je značajan uvid u spoljnu politiku Titove Jugoslavije u vremenu poznijeg Hladnog rata. Napisana čitko i jasno, sa dobrim vođenjem priče o diplomatskim odnosima, koji inače, znaju da budu zamorni, Lazićeva studija se kandiduje da postane nezaobilazna za razumevanje jugoslovenske uloge u Hladnom ratu i njene diplomatije. Pisana na bazi iscrpnih istraživanja, i u maniru savremene američke historiografske škole, monografija kolege Lazića je za svaku preporuku, pa i za eventualni prevod na srpski jezik. Njeni dometi svakako će proći sud ovdašnje javnosti i biti uvršteni u opšte saznanje o Titovoj Jugoslaviji i njenim spoljnopolitičkim kretanjima. Ona daje i mogućnost za povremene analogije sa današnjom diplomatijom Srbije, što je svakako čini veoma aktuelnom. Konačno, zahvaljujemo se kolegi Bojanu Ristiću koji nam je skrenuo pažnju na ovu vrednu studiju, s obzirom na to da ni ona, ni njen autor nisu – bar do sada – bili poznati u našoj naučnoj javnosti.

Bojan Dimitrijević

Драгомир Бонџић, РУСКИ ЕМИГРАНТИ ПРОФЕСОРИ БЕОГРАДСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА, Београд, Архипелаг, Институт за савремену историју, 2023, 500.

Pojava ruske emigracije u Srbiji u poslednje dve godine izaziva podsećanja na talas koji je u jugoslovensku državu prispeo pre jednog veka, u periodu posle Oktobarske revolucije. Tada su ovde prispeli mnogi koji za sebe nisu videli mesta u novoj sovjetskoj državi, a među njima i veliki broj intelektualaca, profesora i naučnika, od kojih su neki zaposlenje našli na Univerzitetu u Beogradu. Upravo ovaj deo ruske emigracije predstavlja temu nove knjige naučnog savetnika Instituta za savremenu istoriju dr Dragomira Bondžića, dugogodišnjeg proučavaoca istorije Univerziteta u Beogradu.

Knjiga *Ruski emigranti profesori Beogradskeg univerziteta* zasnovana je na građi više arhiva u Srbiji i Sloveniji, zatim na brojnoj memoarskoj i drugoj objavljenoj građi, periodici i literaturi. Podeljena je na dva osnovna dela. Prvi predstavlja studiju o pojavi, životu, radu i nestanku ruskih profesora na Univerzitetu u Beogradu, dok je drugi formiran kao biografski leksikon. U prvom delu knjige (*Ruski emigranti kao profesori univerziteta*), Bondžić je najpre